

Fecr Yayınları: 570

MU'TEZİLE'NİN FIKİH USULÜ ANLAYIŞI

Yüksel MACİT

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Eylül 2022

ISBN: 978-625-8304-21-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MU'TEZİLE'NİN
FIKİH USULÜ
ANLAYIŞI

Yüksel MACİT

Ankara 2022

Yüksel MACİT

1963 yılında Erzurum'un Oltu ilçesinde doğdu. 1985 senesinde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptı. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalında Öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yayınlanmış telif ve çeviri kitapları, makaleleri bulunmaktadır.

Yayınlanmış Bazı Kitapları

Telif Kitaplar

1. *Mutezileden Aforizmalar*, İstanbul 2004
2. *İslam Hukuku*, Malatya 2006
3. *İslam Hukuku Alanında Nadir Fikirler*, İstanbul 2017
4. *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul 2018
5. *Muvafakat-ı Ömer*, İstanbul 2019
6. *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul 2021
7. *İslam İbadet Fıkhına Giriş*, İstanbul 2022

Çeviri Kitaplar

1. Kadı Abdulcebbar, *Mutezile'de Hukuk Felsefesi (Şer'iyyat)*, İstanbul 2003
2. Karafi, *İhkam*, İstanbul 2016
3. Tûfi, *Maslahat Risalesi*, İstanbul 2018
4. Hayyat, *İntisar*, İstanbul 2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	11
A- Konunun Önemi	11
B- Konunun Sınırlandırılması	26
C- Kaynaklar	30
1. Mu'tezilî Kaynaklar	30
a. Fıkıh Usulüne Ait Kaynaklar	30
b. Diğer Kaynaklar	33
2. Mu'tezilî Olmayan Kaynaklar	39
a. Fıkıh Usulüne Ait Kaynaklar	39
b. Diğer Kaynaklar	41

BİRİNCİ BÖLÜM

MU'TEZİLİ VE FIKIH USULÜ

A. Fıkıh Usulünün Tanımı	45
B. Temel Kavramlar	46
1. Akıl	46
2. Husun ve Kubuh	50
3. Salah ve Aslah	59
C. Hukukun Kaynağı Olarak Adalet	64
D. Deliller	67
1. Kitap	68
2. Sünnet	71
3. İcma	75
4. Kıyas ve İctihat	78
a. Kıyas	78
b. İctihat	82
E. Delalet ve Çeşitleri	87
1. Delaletin Tanımı	87
2. Delalet Çeşitleri	87

3. Emrin Delaleti-----	90
4. Nehyin Delaleti -----	92
F. Teklif ve Hükümler-----	93
1. Akli ve Şer'i Teklif Ayırımı-----	93
2. Akli ve Şer'i Hüküm Ayırımı ve Şer'in Alanının Daraltılması--	95
3. Amm Hükümün Tahsisi -----	97
4. Nesh ve Neshedilemez Hükümler-----	101

İKİNCİ BÖLÜM

MU'TEZİLE'NİN DİĞER MEZHEPLERİN

FİKİH USULLERİNE ETKİSİ

A. Mu'tezile'nin Şii Fıkıh Usulüne Etkisi-----	105
1. Mu'tezile'nin Zeydi Fıkıh Usulüne Etkisi-----	105
2. Mu'tezile'nin Caferî Fıkıh Usulüne Etkisi -----	107
B. Mu'tezile'nin Ehl-i Sünnet'e Ait Fıkıh Usullerine Etkisi-----	109
1. Müttekellim Metoduyla Yazılan Fıkıh Usullerine Etkisi-----	109
2. Fukaha Metoduyla Yazılan Fıkıh Usullerine Etkisi -----	113
SONUÇ -----	119

EKLER

Ek-1: Mu'tezile'den Nazzam'ın Sahabeyi Tenkitleri (Nakleden Fahreddin Razi)-----	123
Ek-2: Mu'tezile'den Cahız'ın Risale fî Benî Ümeyye'sinin Çevirisi -	145
Ek-3: Mu'tezile (Çeviri) -----	177

KAYNAKÇA -----	183
-----------------------	-----

KISALTMALAR

- Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
H. : Hicrî
Krş. : Karşılaştırınız
M. : Miladi
Ö. : Ölümü
S. : Sayfa
Tah. : Tahkik eden
Trz. : Tarihsiz

ÖN SÖZ

Rasyonalist (Akılcı) kabul edilen Mu'tezile'nin doğuşu ve itikadî görüşleri üzerinde çok durulmuştur. Yeni müstakil çalışmalar yapılmıştır. Ancak onların fıkıh ve fıkıh usulüne ait görüşleri üzerinde pek durulmamıştır. Mu'tezile'den Kadı Abdulcebbar (ö. 415/1025) ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî (ö. 436/1044), fıkıh usulüne ait eserler yazmıştır. Onlardan önce Mu'tezile'nin kurucusu Vasıl b. Ata'nın (ö. 131/748) bazı fıkıh usulü kaidelerini ilk vazedenden kimse olduğuna dair rivayetler vardır. Bununla birlikte, "Mu'tezile'nin çoğunluğu fıkihta Hanefidir, bir kısmı ise diğer mezheplerdendir" gibi bir iddia da vardır. Mu'tezililerin fıkıh usulüne ait görüşleri ve eserleri olduğuna göre, Mu'tezile'nin felsefi ve itikadî görüşlerinin onlara yansımış olabileceğini düşündük. Çünkü düşüncelerin pratikle ilgili konulara yansımaları doğaldır. Bu yansıma fıkıh usulünde farklı sonuçlar doğuracaktır. Zira Mu'tezile'nin felsefi ve itikadî temel görüşleri farklıdır. Buradan hareketle Mu'tezile'nin fıkıh usulü anlayışını araştırmak istedik.

Araştırmamızın başlarında ve devamında gördük ki, Mu'tezile'nin bir hukuk doktrininin olduğunu ilk düşünen biz değiliz; Joseph Schacht, *"The Origins of Muhammadan Jurisprudence"* adlı eserinde, Mu'tezile'nin hukuk doktrini olduğundan söz etmektedir; Hilmi Ziya Ülken, "İslam Düşüncesi"nde, Mu'tezile'nin hürriyetçi (liberal), akli nakle önceleyen bir hukuk doktrini olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu tespitler temellendirilmemiştir. Çünkü o kitapların temel konusu değildir. Bu bakımdan, Mu'tezilenin fıkıh usulü anlayışını delilleriyle ortaya çıkaracak müstakil bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Mu'tezile'nin husun-kubuh ve salah-aslah görüşleri genel olarak bilinir, ancak onların, Mu'tezile'nin hukuk düşüncesine, fıkıh usulü anlayışına yansımalarının boyutları pek bilinmemektedir. Bu tezde onların boyutlarını tespit etmeye çalıştık ve bazı yerlerde naklettiğimiz görüşün asıl Arapça metnini de dipnotta vermeyi uygun bulduk.

Tezde amacımız, Mu'tezile'nin, fıkıh usulünün temel konularına bakış açılarını tespit etmektir. Bu nedenle daha çok Mu'tezile'nin fıkıh usulünde farklı düşündükleri konular üzerinde durduk. Ayrıca, Mu'tezile'nin diğer mezheplerin fıkıh usullerine etkisini araştırdık. İslam Ansiklopedisi'nin (MEB) "Mu'tezile" maddesini yazan H. S. Nyberg der ki, "Mu'tezile'nin usul al-fıkha etkisi hala araştırılmaya muhtaçtır." Geçmişte Mu'tezile'nin fıkıh usulü anlayışından yararlanılmıştır, bugün de yararlanılabilir, özellikle onların hukukta adaleti esas almaları önemlidir. Çünkü hukuk felsefesinin temel konularından biri adalettir. Bize göre, fıkıh usulünde de hukukun kaynağı olarak adalet konusu tartışılmalıdır.

Bu konuyu araştırmamızı uygun gören ve tavsiyeleriyle bize yardımcı olan tez danışman hocamız Prof. Dr. Halit Ünal'a teşekkür ederiz. Tenkit ve tavsiyeleriyle çalışmamıza katkıda bulunan Prof. Dr. İbrahim Çalışkan'a, Prof. Dr. H. Yunus Apaydın'a, Prof. Dr. Mustafa Baktır'a ve Prof. Dr. Ali Toksarı'ya teşekkür ederiz. Ayrıca bu çalışmamızda yardımcı dokunan tüm hoca ve arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yüksel MACİT
Ağustos 2022-Malatya